

Лариса МАСЕНКО,
член редколегії «Уроку Української»

«НЕ СІЙТЕ ЗРАДИ НА МОЇЙ ЗЕМЛІ» (Образ Яреми Вишневецького в історичних романах «Маруся Чурай» і «Берестечко»)

Князь Єремія Вишневецький належить до історичних осіб, зображених в обох романах Ліни Костенко - і в «Марусі Чурай», і в «Берестечку».

У першому творі образ цього «кривавого ката з-під темної зорі» з'являється в розділі «Проща» в описі розореної Лубенщини. Вишневецький мав великі володіння на цій землі, йому належало понад 50 міст, містечок і сіл. Тікаючи з своїх маєтностей під час Хмельниччини, князь Ярема у лютий помсті винищив край, лишивши після себе спалену, вкриту трупом землю.

Опис спустошеної Вишневецьчини починається з таких рядків:

А он уже й видніє з далини
столиця Вишневецького - Лубни.
Там жив Ярема, син Раїни,
страшний руйнатор України.

Для повноти асоціативного ряду, що містять ці рядки, читач має знати історію роду Вишневецьких. Дідом Яреми був відомий князь Дмитро Вишневецький (в народі - Байда) один з організаторів Запорозького козацтва, чия героїчна загибель у турецькому полоні оспівано в популярній народній пісні про Байду. Мати Вишневецького Раїна Могилянка походила з роду молдавського господаря Яреми, доводилась сестрою в других київському митрополитові Петру Могилі. Вона була ревною християнкою, вславилась благодійною діяльністю, заснувала в Україні кілька православних монастирів, у тім числі Мгарський в Лубнах.

Ярема ж Вишневецький, прийнявши католицтво і перейшовши на бік польської шляхти - гнобителів рідного краю, зрадив пам'ять батьків і дідів, вчинив моральний злочин відступництва, розірвав свій спадкоємний зв'язок із славним українським родом, а відтак і зв'язок зі своїм народом.

У картинах запусніння раніше квітучих заселених сіл Лубенщини, що постають в романі, ім'я Раїни Могилянки згадується ще двічі: «душа Раїни плаче по церквах», «душа Раїни квилить між руїн». Згадки

Ліна
Костенко

БЕРЕСТЕЧКО

про неприкаяну душу Раїни Могилянки, що витав над спустошеним краєм, акцентують мотив гріховної зневаги до пам'яті матері, ганебної родової зради, яку вчинив Ярема:

Чи не тому такий Ярема й пійтий,
паден цю землю трупами змостить,
що кожна тут осичинка над шляхом
йому про Юду листям шелестить?..

Засноване на реальних історичних фактах протиставлення творчої діяльності матері руйніницькій спадщині, котру лишив по собі син, доповнює ще одна, вже суто художня, антитеза.

Відомо, що в текстах великих митців немає жодного слова, вжитого випадково. Особливо це стосується тих слів, які О. Потебня відносив до образних, тобто слів з виразною внутрішньою формою. Нерідко поет шляхом поєднання близьких за звучанням, але різних за значенням слів і актуалізації їх внутрішньої форми наповнює текст багатою гамою додаткових смислових і естетичних ефектів. Як зазначав Ю. Тинянов, «одного слова-«назви» достатньо, щоб викликати відповідні асоціації і примусити читача рухатися у певному плані, причому це досягається витриманістю плану»¹.

Саме в такому плані вжито в зазначеному фрагменті роману ім'я Раїни, внутрішня форма якого асоціюється із загальними словами *рай*, *раїна*.

Семантично це слово входить в опозицію до близького за звучанням, але протиставного за значенням слова *руїна*, яке неодноразово повторюється в тексті (крім наведених вище цитат, ще - «Де був палац - лежать одні руїни»).

Багатство художніх смислів, які наповнюють протиставлення *Раїни руїни*, увиразниться, якщо взяти до уваги, що обидва слова близькі за звучанням до іншої назви - тієї, що виступає як ключова в романному дискурсі - назви *Україна*.

Образ України постає в романі в обох іпостасях -

і райський, і руйнний. Перший відповідають почування героїні, коли вона починає свій шлях на прощу:

Буває, часом сплну від краси,
Спинюсь, не тямлю, що єсно за дива -
оці стеги, це небо, ці ліси,
усе так гарно, чисто, незрадливо,

усе як є - дорога, яєри,
усе мє, все зветься - Україна.
Така краса, висока і нетлінна,
що хоч спинись і з Богом говори.

Зовсім іншою бачить Маруся Україну зражену і зруйновану нащадком колишнього славного роду:

Тут од Лубан до самої Волині
лежать навколо села удовині.
Причілки виглядають з кропиви.
А тут, як бач, немає і вдови.

Тікає по трупах Єремія зєдси.
Та все карая, карая, карая призєдєдє.
Рубав їм руки, вїшав, розпинав,
сидив на папі, голови стинав.

Страшний по ньому залишався слід -
козацьких тіл кривавий живєплїт.

Як уже було зазначено в критиці, таке зображення України в романі «Маруся Чурай» продовжує Шевченкову традицію. Поєднання «райських» пейзажів України з пекельними життєвими сценами властиве Шевченковій поезії, в котрій Україна як земний простір - це рай, а як стан, спосіб буття її народу - пекло. Як зазначає Г. Ключек, «така творча спадковість - це навіть не традиція, а об'єктивне відбиття української реальності, що тягнеться через усю історію нашого народу, включаючи і сьогоднішню. Розкішна природа, багатаща земля і злиденне існування народу на цій землі - це вічний контраст, пояснити який можна тільки одним: багатовіковою неволею українського народу, що з усіх боків був оточений недругами, які із заздрістю зазирали на його землі і сунули, сунули на них беззастанно...»²

У романі «Берестечко», події якого відбуваються на кілька років раніше від історичного часу «Марусі Чурай», Ярема Вишневецький виступає вже як діючий персонаж, один з найзапекліших ворогів Богдана Хмельницького, від імені якого побудовано романну оповідь.

З-поміж численних своїх ворогів, яких згадує Богдан Хмельницький у тяжких розмислах про причини трагічної поразки в битві під Берестечком, князеві Єремії він відводить особливу роль. Уже портрет його, що завершується афористичним «клиця ніхто не пригадає, очей ніхто не забува», виписано детальніше порівняно з портретними характеристиками інших польських магнатів. Цього свого ворога гетьман ставить на перше місце:

І коли б я хотів комує помститись
в житті своєму, то найперш - йому!

Особливий характер ворогування гетьмана з князем Єремією напрочуд точно означено у двох рядках:

Я не барюся з ним - протистояю!
Вона смертельне, це протистояння.

Зовнішніх ворогів, ласих на принади чужого краю зайд можна вигнати за межі своєї землі («Я Польщу витиснув у Польщу»), тоді як Вишневецький - це свій перевертень, лютий ворог власного народу. Він належить до тих своїх, що «чужіші чужини», до лихого прорості посіяного національною неволею морального розкладу, що започатковує хворобливі руйнівні процеси всередині етнічної спільноти. Саме тому Ярема ще небезпечніший ворог, ніж поляки, і двобій між державником-гетьманом і запродавцем, який з ненавистю винародовленого маргінала нищить власний край, може завершитись тільки смертю одного з них.

Характерно, що в інтерпретації Ліни Костенко Хмельницького подивили на повстання не лише ті приниження честі й гідності, яких він зазнав від польських зайд, а й передусім усвідомлення руйнівного впливу неволі на моральний стан суспільства, спровокованого чужинцями внутрішнього розколу соціуму, що загрожує самому його існуванню:

І я повстав. Душа спитала - доки?
Встогли край у підлості і злі.
І я сказав: чужинці, дайте спокій.
Не сійте зради на мій землі.

Незважаючи на те, що роман «Берестечко» присвячено одній з найтрагічніших поразок українців у боротьбі за свободу, фінал твору має життєствердний характер. Залишки розбитого війська знову повертаються під гетьманську булаву. Безславною смертю помирає Ярема Вишневецький, найбільший ворог гетьмана-державника, «мучитель власного народу». А Богдан долає душевну кризу і готується до нових битв.

І хоча викликаний віщункою Дух козака Небаби, що оповідає гетьманові його майбутнє, на останнє його запитання про долю України зникає із словами «я ще раз хочу вмерти», і насіння зради й розбрату, посіяне на українській землі ласими до нашестя сусідами ще буде розповзатися три з половиною століття, нині маємо державу. А «держава держить».

Останні гетьманові слова поет звертає до нас, нині сущих. Ми не маємо права на поразку:

Не допущай такої мислі,
Що Бог покаже нам неласку.
Життя людського страхи стисли.
Немає часу на поразку.

¹ Тынчанов Ю. Архаисты и новаторы. - Л., 1929. - С. 240.

² Ліна Костенко. Навчальний посібник-хрестоматія. - Кіровоград, 1999. - С. 267-268.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Кожний поет має свої тематичні доміанти - так назовемо теми і проблеми, які є наскрізними у його творчості. До них у нього особливий потяг. І вся його творчість немовби обертається навколо них. І якщо прагнемо пізнати митця, то необхідно визначити ці доміанти, а вже потім розглянути кожну з них.

Можна говорити про чотири тематичні епіцентри творчості Ліни Костенко. Вони позначаються ключовими словами ПАМ'ЯТЬ, ТВОРЧИСТЬ, ЛЮБОВ, ПРИРОДА. А історичний роман «Маруся Чурай» немовби об'єднує усі ці провідні тематичні мотиви в одну художню цілісність.

Пам'ять

1. Чому поезію «І засміялась провесінь: - Пора!» можна вважати програмовою для творчості Ліни Костенко?

2. Ґрунтуючись на аналізі поезій «Я хочу на озеро Світязь» та «В маєтку гетьмана Івана Сулими», доведіть, що історизм є особливістю образного світосприймання Ліни Костенко.

3. До аналізу поезії «Цавет танем!»:

- Поясніть назву твору.

- Виявіть «кінематографічні» зображальні прийоми, поясніть, у чому полягає їх виражальний сенс.

- Виявіть умовність в сюжеті твору, поясніть художній зміст, що породжується цим засобом.

- У чому символізм образу вітру?

- Сформулюйте головну думку твору.

- Як «вірменська» проблема перегукується з «українською»?

4. Поясніть назву поезії «Пастораль ХХ сторіччя». Сформулюйте головний пафос твору.

5. Які «вічні» моральні істини сповідує Ліна Костенко в поезії «Вже почалось, мабуть, майбутнє...»?

6. До аналізу поезії «Плем'я Тода»:

- Чому природні багатства землі, на якій живе плем'я Тода, обернулися для нього бідую?

- Відзначте образні вислови, які показують понищення колонізаторами землі племені Тода.

- Відзначте та прокоментуйте образні вислови, які характеризують моральний та культурний занепад племені Тода.

- Як характеризується наймолодше покоління племені Тода?

- Чи можна докоряти йому в тому, що воно забуло рідну мову, відійшло од своєї культури?

- Ґрунтуючись на аналізі окремих образних моментів, що стосуються жреця (чому жрець «передсмертно посивілий»?; чому він «прихилився в храмі до одвірка?»), схарактеризуйте думки і почуття, що володіють ним.

- Поясніть зміст завершувальних рядків:

...хтозна од чого очі щось мокріють,
і сниться їм якийсь забутий сон...

- В чому полягає другий змістовий план поезії або ж її підтекст? Чи можна говорити про «езопову мову» твору?

- Як у поезії проблема історичної пам'яті пов'язана з проблемою духовності?

- В чому полягає ідейна та тематична близькість поезій «Плем'я Тода» та «Іма Сумак»?

7. До аналізу поезії «Чадра Марусі Богуславки»:

- Чому у назві твору вжито слово «чадра»?

- Чи можна вважати, що головним виражальним прийомом твору є внутрішній монолог його героїні?

- Доведіть, що татарський Крим читач бачить немовби очима полонянки.

- Знайдіть у тексті твору деталі, які характеризують силу ностальгічних почуттів Марусі Богуславки.

- Підготуйте усне повідомлення на тему: «Образ Марусі Богуславки у трактуванні Ліни Костенко».

- Сформулюйте головний художній зміст поезії.

Творчість

1. Випишіть із поезій, присвячених темі творчості, висловлювання афористичного змісту. Ґрунтуючись на них, підготуйте усне повідомлення на тему: «Із думок Ліни Костенко про творчість».

2. Поясніть зміст рядків із поезії «Мій перший вірш написаний в окопі...»:

Як невимовне віршами не скажеш,
чи не німію зробиться душа?

3. До аналізу поезії «Доля»:

- Який творчий принцип висловлено у словах: «Поезія - рідна сестра моя. Правда людська - наша мати»?

- Чому, незважаючи на всі труднощі, що випали на її творче життя, поетеса все ж визнає: «...у мене жодних претензій нема до Долі - моєї обраниці»?

- В чому виявляється умовність твору? Чи допомогли умовні засоби краще виразити художню ідею твору?

4. До аналізу поезії «Вечірнє сонце, дякую за день!»:

- Як розуміти думку, що даний твір учить цінувати життя у всіх його проявах?

- Які життєві цінності стверджуються у цій поезії?

- Чому виявляється молитовний стиль твору?

5. Поясніть зміст завершувальних рядків поезії «Яка різниця - хто куди пішов?»:

Я лиш інструмент,
в якому плачуть сні мого народу.

6. Поясніть внутрішній конфлікт, який переживає лірична героїня поезії «І тільки злість буває геніальна».

7. Яка особливість характеру ліричної героїні розкривається в поезії «Покремсали життя моє на частки...»?

8. В чому суть протистояння Поета і чиновника від літератури? Поясніть це на матеріалі аналізу поезій «Я, що прийшла у світ не для корид...», «Ми мовчимо - поезія і я», «Червоні краплі плоду».

9. До аналізу твору «Поезія згубила камертон...»: •Поясніть своє розуміння висловлювань: «Поезія згубила камертон», «Хтось диригує ліктями й коліном», «... і перша скрипка пахне нафталіном», «У правди заболіла голова од часнику, політики й гудрону...».

•Розкрийте своє розуміння художньої думки Ліни Костенко, що поезія, в якій «із правдою розлучені слова», не залишиться жити у майбутньому часі.

•Знайдіть у творі метафоричні образи і поясніть їх роль у вираженні головної художньої думки.

10. До аналізу поезії «Чекаю дня, коли собі скажу...»: сформулюйте головну думку твору; чи можна вважати, що вона має філософський характер?

11. Порівнявши поезії «Чекаю дня, коли собі скажу...» та «Умирають майстри», виявіть спільне у виражених ними художніх смислах.

12. Наведіть приклади художнього зображення, яке б ґрунтувалося на творчому принципі, сформульованому Ліною Костенко у поетичній мініатюрі «Якщо не можна вітер змалювати...»

13. Що відрізняє поезію «Біль єдиної зброї» від інших відомих вам поезій, присвячених темі рідної мови?

14. Поясніть своє розуміння заключних рядків поезії «Кобзарю, знаєш, нелегка епоха...»:

Бо пам'ятайте,
що на цій планеті,
відколи сотворив її пан Бог,
ще не було епохи для поетів,
але були поети для епох!

15. Поясніть своє розуміння завершальних рядків поезії «Кобзар співав в пустелі Косару...»:

Правдиві пісні передзвін кайданів -
то тільки звичний аккомпанемент.

16. До аналізу поезії «Княжа гора»:

•Які біографічні моменти життя Тараса Шевченка відображені у творі?

•Чи можна стверджувати, що художня думка твору про штучну ізоляцію поета од свого народу проєктується і на певні періоди життя Ліни Костенко?

•Простежте, як у творі взаємодіють внутрішні монологи Шевченка і мова власне автора.

Любов

В поезії «Хуртовина» є багато недовомовленого про почуттєві стосунки між Ним і Нею. Розкрийте цю недовомовленість. Чи можна сказати, що в ній - художня чарівність твору?

2. Розкрийте «історію кохання», що сконденсовано виражена в тексті поезії «Я дуже тяжко Вами відболіла».

3. Охарактеризуйте головні, на вашу думку, виражальні прийоми, застосовані поетесою у творі «І як тепер тебе забути?»

4. На матеріалі аналізу поезії «І як тепер тебе забути?» та «Моя любов! Я перед тобою» доведіть, що справжня любов у трактуванні Ліни Костенко повинна возвеличувати людину, ошляхетнювати її помисли і почуття.

5. Розкрийте співіснування теми історичної пам'яті і теми любові в поезії «Моя любов! Я перед тобою».

6. В тексті поезії «Спини мене отямся і отям» нема пунктуаційних знаків. У чому виражальна функція цього прийому? Простежте розвиток внутрішнього конфлікту, що переживає лірична героїня.

Природа

1. На матеріалі поезій «Послухаю цей дощ» та «Мене ізмалку люблять всі дерева...» покажіть, у чому полягає особливе ставлення ліричної героїні до природи.

2. На матеріалі поезій «Цей ліс живий» та «Обступи мене, ліс...» розкрийте тему: «Природа як джерело духовного здоров'я».

3. Розкрийте суть антропоморфізації (олюднення) як виражального прийому (На матеріалі поезій «Мене ізмалку люблять всі дерева...», «Цей ліс живий», «Шипшина важко віддає плоди», «Виходжу в сад, він чорний і худий...» та ін.).

4. У яких творах - пейзажних замальовках - виявляється історизм художнього мислення поетеси?

5. В поезії «Пекучий день... лісів солодка млява...» виявіть метафоричні образи і поясніть їх виражальну функцію.

6. Охарактеризуйте домінуючі виражальні засоби в поезії «Осінній день, осінній день, осінній...».

7. Які думки і почуття викликає поезія «Шипшина важко віддає плоди»?

8. Який моральний принцип виражено в поезії «Виходжу в сад, він чорний і худий...»?

9. Сформулюйте художню ідею твору «Ще назва є, а річки вже немає». Доведіть, що даний твір є цілісним художнім утворенням, у якому всі образи спрямовані на вираження головної ідеї.

10. Які поетичні мотиви об'єднують поезії «Ще назва є, а річки вже немає» та «Хутір Вишневий»?

11. Справжня поезія - це завжди відкриття. Що відкривають вам поезії Ліни Костенко, присвячені осені?

«Маруся Чурай»

1. ґрунтуючись на аналізі першого розділу роману, підготуйте повідомлення на тему: «Судова система України в часи Хмельниччини».

2. На які дві основні групи ви поділили б свідків на суді Марусі Чурай? На чому ґрунтуватиметься ваш поділ? Яка різниця в моральності представників цих груп?

3. До аналізу образу Марусі Чурай:

Як ви уявляєте зовнішність Марусі? Підготуйте усний малюнок на тему «Портрет Марусі Чурай».

Вплив батьків на формування характеру Марусі;

пояснити «генетику» Марусі, виходячи з її слів:

Красива я була, правда? Схожа на свою матір.
Смілива я була, правда? Схожа на свого батька.
Співуча я була, правда? Схожа на свій народ.

•Які риси характеру Марусі треба вважати найбільш виявленими? Доведіть, що саме ці риси виконують системотворчу функцію - тобто, підпорядковують, «приводять у певну систему» усі інші риси характеру.

•Ваше розуміння самохарактеристики Марусі:

Я - навіжена. Я дитя любові.
Мені без неї білий світ плевкий.

•Як показано в романі розвиток почуттів Марусі до Грицька?

•Порівняйте Марусю і Галю Вишняківну; чим вони відрізняються одна від одної?

•Охарактеризуйте взаємостосунки Марусі Чурай та Івана Іскри; як ви розумієте слова Івана Іскри, у яких висловлене його ставлення до Марусі:

Ми з нею рідні. Ми одного кореня.
Мабуть, один лелека нас приніс?

•Маруса очима мандрівного дяка; чому дяк потайки залишив Марусю, залишивши їй на спогад барвисту хустку?

•В чому виявляється етичний максималізм Чураївни?

•Знайдіть у тексті роману місця, в яких ідеться про Марусю як піснетворку, прокоментуйте їх.

•В чому виявляється патріотизм Марусі Чурай?

•Чи можливе порівняння Марусі із Ярославною («Слово о полку Ігоревім»)?

•Спільне у Марусі та Мавки із «Лісової пісні» Лесі Українки.

4. Проблема «Митець і юрба в романі»; в чому особливості її трактування?

5. Як втілена в романі ідея української державності? Образи державних діячів Богдана Хмельницького та Мартина Пушкаря.

6. Виявіть у поетичній мові першого розділу елементи стилізації під мову ділових паперів XVII ст. З якою метою Ліна Костенко вдалась до такого прийому?

7. Характеризуйте елементи засобу «потік свідомості» (розділ «Сповідь»).

8. Випишіть із роману 5-6 афористичних висловлювань. У чому виявляється висока інформативність поетичного тексту роману? Покажіть це на конкретних прикладах.

Тематика письмових творів

1. «Чути голос віків» (Тема історичної пам'яті у творчості Ліни Костенко).

Мета. На матеріалі поезій «І засміялась провесінь. - Пора!», «Я хочу на озеро Світязь», «В маєтку гетьмана Івана Сулими», «Цавет танем!», «Тут обелісків ціла рота», «Плем'я Тода», «Іма Сумак». «Чадра Марусі Богуславки» та історичного роману

«Маруса Чурай» розкрити одну із провідних тем у творчості Ліни Костенко - тему історичної пам'яті, показати її актуальність, виявити зв'язок із темою Батьківщини та із проблемами збереження духовності, рідної мови.

Орієнтовний план. Актуальність теми історичної пам'яті в 60-80-х роках. Чим загрожує безпам'ятство? Вияв історизму художнього мислення поетеси («І засміялась провесінь. - Пора!», «Я хочу на озеро Світязь», «В маєтку гетьмана Івана Сулими»). Подвиг вірменських матерів («Цавет танем!»). Головна думка поезій «Плем'я Тода» та «Іма Сумак». Привабливість образу Марусі Богуславки («Чадра Марусі Богуславки»). Вплив на нашу історичну свідомість роману «Маруса Чурай».

2. Текст і підтекст у поезіях «Плем'я Тода» та «Іма Сумак».

Мета. Виявити головні художні смисли поезій «Плем'я Тода» та «Іма Сумак»; розвинути культуру читачького сприймання літературних творів, наділених другим (підтекстовим) планом; набути навички аналізу окремого поетичного твору.

Орієнтовний план. Поняття підтексту. Приклади творів, що наділені підтекстовим змістом. Чому Ліна Костенко надавала поезіям другий змістовий план? Аналіз поезій «Плем'я Тода» та «Іма Сумак» в аспекті виявлення в них підтекстових смислів.

3. «Потреба слова, як молитви» (Ліна Костенко про суть і призначення поетичної творчості).

Мета. На матеріалі поезій «Доля», «Вечірнє сонце, дякую за день!», «Яка різниця - хто куди пішов?», «Поезія згубила камертон» та ін. дослідити погляди поетеси на суть та призначення поетичної творчості. Водночас робота над письмовим твором розвиватиме у школярів уміння виявляти головні художні смисли поезій.

Орієнтовний план. Найдоцільніше письмовий твір будувати як аналіз головних художніх смислів, у яких розкривається зазначена тема. Пропонується така послідовність: поезія як покликання, як Доля, що потребує від поета жертвності; думка, що служіння поезії є служінням Правді («Доля»); бути поетом означає відчувати красу в усіх її проявах; покликання поета полягає у розвинутій потребі виражати повноту життя через слово («Вечірнє сонце, дякую за день!»); справжній поет є виразником національного ества свого народу («Яка різниця - хто куди пішов?»); ставлення поета до віршів, у яких «із правдою розлучені слова» («Поезія згубила камертон»).

4. «Це тихе сяйво над мою долею» (Роздуми після знайомства з інтимною лірикою Ліни Костенко).

Мета. Дати учневі можливість заглибитись у художній світ любовної лірики поетеси, пройняти її його ошляхетнюючим впливом, зрозуміти красу поетичної форми поетеси. Свідомо не подаємо орієнтовного плану твору, бо його «жанр»

(«роздуми...») потребує індивідуального структурування. Порадимо тільки, щоб учень відібрав для аналізу поезії, які йому подобаються і про які йому є що сказати.

5. «... а річки вже нема» (Екологічні мотиви в поезії Ліни Костенко).

Мета. На матеріалі поезій «Ще назва є, а річки вже нема» та «Хутір Вишневий» розкрити зміст екологічного мотиву у творчості Ліни Костенко. Аналіз вказаних поезій дає змогу показати їх цілісність, яка виявляється у спрямованості всіх компонентів образної системи твору на вираження головної ідеї.

Орієнтовний план. Важливість екологічного виховання для сучасної людини. Головний пафос поезії «Ще назва є, а річки вже нема». Спрямованість образної системи твору на вираження його головного пафосу. Переплетення соціальної та екологічної проблематики в поезії «Хутір Вишневий».

6. «Осінній день, осінній день, осінній!» (Мотиви осені в пейзажній ліриці Ліни Костенко).

Мета. Розкрити поезію осінньої природи, що виражена у творах Ліни Костенко; розвинути уміння аналізувати мистецтво словесного пейзажного малюнка.

Орієнтовний план. Чому поети люблять осінь? Осіння природа в поезіях Павла Тичини, Максима Рильського. Розмаїття осінніх пейзажів у Ліни Костенко. Аналіз поезій «Осінній день, осінній день, осінній!», «Красива осінь вишиває клени...» та інших, що входять до циклу «Осінні карнавали» (Костенко Ліна. Вибране. - К., 1989).

7. «Це - голос наш. Це - пісня. Це - душа» (Образ Марусі Чурай із однойменного роману Ліни Костенко).

Мета. Розкрити образ Марусі Чурай.

Орієнтовний план. Портрет героїні роману як засіб розкриття її характеру. Батьки Марусі. Художня обдарованість. Стосунки: Маруся - Григорій Бобренко, Маруся - Іван Іскра. Піснетворчість. Етичний максималізм. Патріотизм. Спільне і відмінне між Марусею Чурай та Мавкою із «Лісової пісні» Лесі Українки.

8. «Шляхетна іскра вічного вогню» (Образ Івана Іскри з роману «Маруся Чурай»).

Мета. Розкрити образ Івана Іскри як неординарної особистості.

Орієнтовний план. Інтелектуалізм Івана Іскри. Державність мислення. Здатність до глибокого почуття. Розвиток стосунків Марусі та Івана Іскри.

9. Афоризми Ліни Костенко.

Мета. Показати Ліну Костенко як майстра афористичних висловлювань, розкрити їх глибоку змістовність.

Методика. Виписати із поетичних текстів афористичні висловлювання і тематично згрупувати їх. Вибрати ряд афоризмів і, дотримуючись певної

послідовності, проаналізувати їх - розкрити їх змістовність. Функція афористичного висловлювання як пуанти твору.

Тести для перевірки знань

І. Підкреслити одну з трьох відповідей, яка є правильною:

1. Який вищий навчальний заклад закінчила Ліна Костенко?

- а) Київський університет ім. Т. Шевченка;
- б) Московський літературний інститут;
- в) Київський педагогічний інститут.

2. Хто з українських поетів-шістдесятників відгукнувся рецензією на поетичну збірку Ліни Костенко «Мандрівки серця»?

- а) Іван Драч;
- б) Василь Симоненко;
- в) Микола Вінграновський.

3. Яка із цих книжок не побачила світ?

- а) «Княжа гора»;
- б) «Вітрила»;
- в) «Неповторність».

4. Якому діячеві українського кіно Ліна Костенко присвятила твір?

- а) Олександру Довженку;
- б) Івану Миколайчуку;
- в) Сергію Параджанову.

5. В якій поезії йдеться про «муки творчості», про творчу самовимогливість митця?

- а) «Княжа гора»;
- б) «Незнятий кадр незіграної ролі»;
- в) «Чекаю дня, коли собі скажу...».

6. Виразальна сила поезії «Ти пам'ятаєш, ти прийшов із пристані» досягається із застосуванням творчого принципу, що сформульований у поезії:

- а) «Ми мовчимо - поезія і я»;
- б) «Кобзарю...»;
- в) «Якщо не можеш вітер змалювати...».

7. Який виразальний засіб є домінуючим у поезії «Осінній день, осінній день, осінній!»?

- а) метафора;
- б) антропоморфізація;
- в) алітерація.

8. Яка поезія присвячена екологічній проблемі?

- а) «Шипшина важко віддає плоди»;
- б) «Обступи мене, ліс...»;
- в) «Ще назва є...»

9. Який період української історії відображено в романі «Маруся Чурай»?

- а) епоха Богдана Хмельницького;
- б) епоха гетьмана Івана Мазепи;
- в) перша половина XVIII ст.

10. Хто з персонажів роману найглибше розумів Марусю Чурай?

- а) Грицько Бобренко;

б) мандрівний дяк;

в) Іван Іскра.

II. Відповісти на питання одним повним реченням:

1. Що спричинило рух «шістдесятників»?

2. Що спричинило актуальність теми історичної пам'яті в 60-80-х роках?

3. Що спільного є в творчості Василя Симоненка і Ліни Костенко?

4. Що символізує образ вітру в поезії «Цавет танем!»?

5. Чи сповідувала Ліна Костенко у своїй творчості принципи методу соціалістичного реалізму?

III. Продовжіть речення:

1. У поезії «В маєтку гетьмана Івана Сулими» історизм художнього мислення Ліни Костенко виявився в тому, що...

2. Фразу «І місто, вгвинчене в могили, гібрид валторни і kota...» із поезії «Іма Сумак» зрозуміємо при умові, якщо будемо знати...

3. Слово «Пастораль» у назві поезії «Пастораль ХХ сторіччя» вжите з метою...

4. Для кращого розуміння поезії «Княжа гора» треба знати факти із біографії Тараса Шевченка, що стосуються...

5. Відсутність пунктуаційних знаків у поезії «Спини мене отямся і отям» дає змогу поетесі створити враження...

IV. Пошукайте пару:

1. Назва поетичної збірки

Рік видання

«Проміння землі»

«Мандрівки серця»

«Сад нетанучих скульптур»

«Вітрила»

«Над берегами вічної ріки»

1987

1977

1958

1957

1962

2. Тема

Назва твору

Пам'ять

Поезія

Любов

Природа

Мова

Правда

«Люблю чернігівську дорогу»

«Гуде вогонь - веселий сатана»

«Біль єдиної зброї»

«Іма Сумак»

«Поезія згубила камертон»

«Вечірнє сонце, дякую за день!»

Кілька порад для користування методичними матеріалами

При користуванні пропонованими методичними матеріалами необхідно виявляти творчий підхід.

Система запитань і завдань, що супроводжують кожну тему, розрахована на багатофункціональне використання. Ними можна послуговуватись як для самоперевірки, так і для перевірки знань на уроках. Вони ж можуть творчо використовуватись і під час аналізу творів Ліни Костенко на уроках - тут особливо в пригоді можуть стати проблемні питання. Пропоновані запитання і завдання можна і треба використовувати при написанні творів та рефератів, підготовці усних повідомлень.

Слід мати на увазі, що з пропонованою системою тестів можуть справитись тільки ті учні, які сумлінно опрацюють усі художні та аналітичні тексти, вміщені у цій книзі*. Ось чому до неї треба ставитись як до матеріалу, на основі якого вчитель має змогу створити свою систему тестів.

Підготував Григорій КЛОЧЕК

* Ліна Костенко: Навчальний посібник-хрестоматія (Ідея, упорядкування, інтерпретація творів доктора філологічних наук Г. Клочека). — Кіровоград: «Степова Еллада», 1999. — 320 стор. (тел. вид-ва 23-48-19).

ЛІНА КОСТЕНКО

Біографія

Вибрані поезії

«Маруся Чурай»

Інтерпретація творів